

LAUSANNE KONFERANSI BAŞLARKEN FRANSIZ KAMUOYU

Prof. Dr. YAHYA AKYÜZ

Atatürk, Aralık 1922 sonunda Fransız *Le Journal* gazetesi muhabiri Paul Erio'ya Ankara'da verdiği beyanatta şunları söyler:

“Türkiye'ye karşı daima en iyi niyetler beslemiş olan Fransız halkının Türkiye'yi savaş halinden çıkmış görmek arzusunda olduğuna ve Türkiye'nin isteklerini haklı ve makûl bulduğuna içtenlikle kaniim. Bu nedenle, Lausanne'daki temsilcilerinizin tutumlarına son derece şaşmaktayım ve onların ülkeniz kamuoyunun duygularını gerçekten ifade ettiklerine inanamıyorum.”¹

Atatürk'ün bu beyanatı Lausanne Konferansının başlarında Fransız kamuoyunun tutumunu araştırmayı gerekli kılıyor. Daha doğru bir deyimle biz Lausanne Konferansı öncesi Fransız kamuoyunu araştıracamız. Bu konu son derece önemlidir, çünkü, az ileride görüleceği gibi, Lausanne Konferansı öncesi Fransız kamuoyunun tutumu Fransa'nın ve Müttefiklerin konferanstaki tutumlarını önemli ölçüde belirlemiştir.

Önce, sorun olarak ortaya koyduğumuz konuda bilgiler bulunması gereken belli başlı kaynakları gözden geçirmekte yarar vardır.

I. KONUYLA İLGİLİ TEMEL KAYNAKLARDAKİ AÇIKLAMA VE YORUMLAR

A) TÜRKÇE KAYNAKLAR

Konuyla ilgili Türkçe kaynakların başında İsmet İnönü'nün anılarının yer alması gerekir. Çünkü o, Konferansta Türkiye'yi temsil ettiği gibi açılıştan az önce Paris'e de giderek Fransa Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Poincaré ile de görüşmüş, gazetecilere demeçler vermiş, böylece Fransız kamuoyunu tanıma olanağı bulmuştur.

¹ *Le Journal*, 1er Janvier 1923, s. 1. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, III, Ankara, 1961, s. 55-56.

İnönü, Lausanne Konferansı öncesi Fransa'daki temaslarını ve edindiği izlenimleri *Ulus* gazetesinde yayınlanan anılarında açıklar. Gerek onun anılarından, gerek Fransız kaynaklarından yararlanarak Konferans öncesi bizi ilgilendiren girişimlerine göz atalım:

Lausanne Konferansının 13 Kasım 1922 olarak belirtilen açılış gününe “askerî bir titizlikle” zamanında yetişen İnönü açılışın ertelendiğini öğrenir. Bu arada Lausanne'daki Fransız konsolosu ve sonra Berne'deki Fransız elçisi kendisine Fransa Hükümetinin Paris'e davetini iletirler. İnönü Lausanne'de bir basın konferansı düzenler ve Türkiye'nin haklı davasını anlatmaya çalışır. Hükümetinin, Fransız çıkarlarını son günlerdeki girişimlerle zedelediği şeklindeki söylentileri yalanlar.

Lausanne'da iki gün kaldıktan sonra 15 Kasım sabahı Paris'e varan İnönü, daha trenden inerken gazetecilere açıklamalar yapar ve Ankara Hükümetinin bizzat Fransa'nın ilân ettiği ilkeler üzerinde kurulmuş demokratik ve ulusal bir rejim uyguladığını, Türkiye'nin Fransız okullarına ve Fransa'nın meşru ticarî haklarına zarar vermek istemediğini, Türkiye'nin yalnızca Misak-ı Milli'de belirtildiği şekilde kendi haklarının kabulünü istediğini ve Türklerin, Fransa'nın kendilerini anlamaya devam edeceği kanısında olduklarını ve barışın gecikmeden sağlanması gerektiğini söyler.²

İnönü anılarında, Poincaré tarafından kabul edildiğini, onunla “1 saat kadar” görüşüğünü söylemektedir. Görüşmede İnönü İstanbul, askerî sınırlamalar, azınlıklar konusunda Türk isteklerini ona açıklar. Poincaré kendisine katılır. Musul konusunda “bu İngilizleri ilgilendirir” demekle yetinen ve Karaağaç'ın Türkiye'de kalmasında ısrarsız ve isteksiz görünen Poincaré, Kapitülasyonların bir çırpıda kaldırılıverilmesinden yana değildir ve bir “geçiş dönemi” düşünmektedir. Bu son noktada İnönü, muhatabından olumsuz itibalar edinmiştir.

Görüşme sonunda İnönü bir gazetecinin sorusu üzerine “çok memnun ayrıldığını” söyler.³ *Hâkimiyet-i Milliye* de bu görüşmenin sonucunu Paris kaynaklı bir haber olarak şu başlık altında vermiştir: “Baş murahhasımız mülakattan sonra: ‘mükâlememiz fevka-

² Bkz. *Le Temps*, 16 Novembre 1922, s. 6.

³ *Le Matin*, 16 Novembre 1922, s. 1.

lâde memnuniyet bahş bir surette cereyan etmiştir' demiştir."⁴ Fakat İnönü anılarında bu konuda bir düzeltme yapmaktadır: "Halbuki ben 'memnun oldum' dediğim zaman, 'çok bilmediğim bir takım şeyleri öğrendim ve fikirlerimi söyledim, bu fırsatı buldum' demek istiyordum. Gazeteci benim 'memnunum' dememden Poincaré ile görüşmemizden her noktada mutabık kaldık tarzında bir mânâ çıkarmıştı (. . .) Mülakatımızda Fransızların doğrudan doğruya alâkadar oldukları temel meselelerden hiçbirisine dokunmamıştım. Borçlar meselesi, borçların tediyesi meselesi, imtiyazlar, vs. vs. Konuşmamız, devlet işleri ile meşgul olan herkesin bildiği umumî meseleler üzerinde kalmıştı. Fakat Kapitülasyonlar mevzuunda kendisinde gördüğüm mukavemet bende çok acı ve olumsuz bir tesir bırakmıştı."⁵

İnönü hatıralarında değinmediği halde, Paris gazetesi *Le Matin*'in yazdığına göre Poincaré İnönü'ye, "Ankara'nın son kararlarının subaylarca çok katı biçimde uygulanması sonucu Fransa'nın manevî, malî ve ticarî çıkarlarının zarar gördüğü şeklindeki haberlerden Fransız kamuoyunun üzüntü duyarak şaşırıldığını" da söylemiştir. İnönü, bunu "hayretle karşılamış ve durumu soruşturacağını" belirtmiştir; ayrıca, "Türk devletinin şimdiden tümüyle uygulanan yüce bağımsızlık haklarının, kendisine, Fransa'nın nüfuzu ile kesinlikle bağdaşmaz görünmediğini bir kez daha" tekrar etmiştir. O zaman Poincaré ona "Ankara Anlaşmasının Fransız çıkarlarının kesinlikle korunmasını öngördüğünü" hatırlatmıştır⁶.

İnönü, Poincaré ile görüştüğü gün akşam yemeğini Paris'te bir lokantada Fransa Harbiye Nazırı Painlevé ve Ankara Anlaşmasında ve Mudanya Mütarekesinin toplanmasında görev almış olan eski Bakanlardan Franklin - Bouillon ile beraber yediğini ve onlara Poincaré ile yaptığı görüşme için şöyle dediğini anlatır: "Fransızların bizi en iyi anlayacak insanlar oldukları zihniyeti ile geldim, o zihniyetle konuştum, fakat mütehayyir kaldım; nasıl olacak bilemiyorum." Bunun üzerine Franklin - Bouillon İnönü'ye, Fransa'da devlet adamlarının bile Türklerin haklı davasını hâlâ anlamamış olduklarını, bu nedenle kendisinin "kesinlikle konferansı bırakıp gitmemesi, aksine, ısrar etmesi, söyleye söyleye tezlerini anlatması, Konferansı yıprat-

⁴ *Hâkimiyet-i Milliye*, 19 T. sani 1922, s. 1.

⁵ İnönü'nün Hatıraları (S. Selek), *Ulus*, 23, 24 ve 25 Ağustos 1968.

⁶ *Le Matin*, 16 Novembre 1922, s. 1.

ması gerektiğini” söyler. İnönü anılarında der ki: “Paris’te birkaç gün kaldıktan sonra Lausanne’a döndüm. Fransızlar da dahil olmak üzere Avrupa diplomatlarının Türkleri tanımadıklarını ve kendimizi onlara tanıtmak lazımgeldiğini öğrenmiş ve Fransız nazırları ile yaptığımız samimî konuşmalarımızdan* bu intibai edinmiş olarak Lausanne’a dönmüş bulunuyordum.”⁷ İnönü, Konferanstan az önce Lausanne’da Poincaré ile bir kez daha görüştüğünü, onu “inatçı” ve düşüncelerinde “ısrarlı” bulduğunu yazar. İnönü Lausanne’da İtalya Başbakanı Mussolini ile de görüşmüş ve İtalya’nın Boğazlarda çıkabilecek bir savaşa katılmaya “hevesli olmadığını” anlamıştır.⁸

İnönü anılarının bundan sonraki kısımlarında 20 Kasım 1922’de Montbenon gazinosunda açılan ve 21 Kasımdan itibaren çalışmalarına başlayan Konferanstaki tartışmalar hakkında bilgi vermektedir. Konferansta önce Trakya’da sınırın tesbiti sorunu ele alınır. İnönü anılarında bu konuyu açıklarken bizim bu araştırmada ortaya attığımız sorunla ilişkili aşağıdaki görüşlere yer verir: “Biz Lausanne Konferansına giderken şu kanaatte idik ki Fransa ile yumuşayan münasebetlerimiz daha da iyileşecektir. Bütün güçlüğü yalnız İngilizlerden bekliyoruz (...) İngiltere Hükümeti Lausanne Konferansı başladığı zaman Müttefikleri bizim karşımızda yekvücut bir bütün olarak göstermek için mütemediyen gayret sarfediyordu. Biz bunu seziyor ve tahmin ediyorduk. Fakat tatbikatta hergün biraz daha görüldü ki İngilizlerin çalışması ile Müttefikler arasında beraberlik sağlanması tahminimizden de çok daha kuvvetli ve ileri bir derecede temin olunmuştur.”⁹

Yanılmıyorsak, İnönü’nün Konferans ile ilgili ayrıntılı anıları yukarıda bizi ilgilendiren kadarını ele aldığımız *Ulus*’da yayınlanan anılardır. O, başka yerlerde de konferanstan söz eder ama bunlar *Ulus*’taki açıklamalarının bir özeti gibidir ve incelediğimiz konuya ilişkin yeni veriler getirmemektedir. Örnek olarak şu kaynaklar gösterilebilir: *Bellefen* (Ocak 1974, C. 38, No. 144, s. 1-30) ve daha sonra *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri* adlı yapıtta (T. T. K. Yay., Ankara, 1975) yer alan (s. 1-29) “İstiklâl Savaşı ve Lozan” başlıklı

* Painlevé ve Franklin - Bouillon ile yaptığı sözü geçen konuşma (Y. A.).

⁷ İnönü’nün Hatıraları, *Ulus*, 25 ve 26 Ağustos 1968.

⁸ Aynı kaynak, 26 Ağustos 1968.

⁹ Aynı kaynak, 29 Ağustos 1968.

yazısı ve S. L. Meray'ın Konferansın tutanaklarını ve belgelerini çevirerek yayınladığı *Lozan Barış Konferansı* (Ankara, 1969) başlıklı kitapta yer alan Önsöz (s. V-IX).

Konumuzla ilgili olarak Cemil Bilsel'in *Lozan* (İstanbul, 1933) başlıklı iki ciltlik eserinde de bilgi bulunabileceği düşünülebilir. Fakat yazar Fransız kamuoyundan bir kelime bile söz etmediği gibi bizi ilgilendiren sadece şu satırlara yer vermektedir: "Poincaré, Mussolini, Curzon, Territere'de* evvelâ buluştular ve Konferansta takip edecekleri müşterek hareketi kararlaştırdılar. Zaten İngiltere, daha evvel muhtelif meseleler hakkında bu devletlere nota vermişti. Bu notada yazılı esaslar üzerinde üç devlet siyaset adamları anlaşmaya çalıştılar ve hep beraber Lozan'a geldiler."¹⁰

A. N. Karacan'ın *Lozan* (1943, 1971) adlı kitabında ise konumuzla ilgili bazı bilgiler yer alıyor. O, gazeteci olarak, Konferansı izlemiştir ve Konferans öncesi Fransız basınını da kısmen incelemiş görünmektedir.

Karacan'a göre "İngilizler bir baskı politikasıyla en fazlayı almak için Fransa'yı peşlerine takmaya çalışıyorlar, yeni Türkiye'yi henüz kavramamışa benziyorlardı. Fransızlar ise yeni Türkiye'yi geleneksel Fransız politikası adını verdikleri dost bir çehre ile karşılayarak koparılabilir olanı güzellikle koparmak yolunu daha akılcı hareket sayıyorlardı."¹¹ *Le Temps*'da çıkan bir yazıda** yer alan "Fransa Lausanne'a savaş değil barış için gidecektir", "Yeni Türkiye millî bir devlettir", "Fransız çıkarlarının hiçbirisi yeni Türkiye'nin bağımsızlığına aykırı değildir" gibi görüşlere dayanarak Karacan şu yorumu yapıyor: "Bu yazı Lozan Konferansı öncesinde Fransız görüşünü olduğu kadar İngilizlerle aralarındaki anlaşmazlığı da meydana vuruyordu." Karacan, ayrıca, Konferansın toplanmasından bir-iki gün önce Fransız gazetecilerinin "İsmet Paşayı birçok methettikten sonra barışa gidecek yolun 'itidal yolu' olduğunu" yazdıklarını da ekler. Yazar, Konferans öncesinde Müttefiklerin tek cephe kurma yolundaki çabalarına da değinir.

* Atlaslarda Territet olarak gösteriliyor (Y. A.)

¹⁰ C. Bilsel, *Lozan*, C. 2, s. 12.

¹¹ A. N. Karacan, *Lozan*, İstanbul, 1971, s. 83.

** Karacan'ın tarihini vermediği bu yazı 16 Novembre 1922 tarihli *Le Temps*'da yayınlanmıştır.

Fransız basını ve kamuoyuna ilişkin ileri sürülen bu görüşlerin doğru olup olmadığı daha aşağıdaki açıklamalarımızdan anlaşılacaktır. Burada, bir tek Fransız gazetesinde çıkan bir başyazıya dayanarak genelleştirme yapmanın sakıncalı olduğunu belirtmekle yetiniriz.

Ş. S. Aydemir'in *İkinci Adam* adlı kitabında da konumuzla ilgili şunlar var: "İnönü kendisine yapılan özel bir daveti kabul ederek Paris'e gitti. Fransa Hariciye Nazırı Poincaré ile konuştu. Bu temas İngilizlerin dikkatini çekti. Fransız basını da Türkler için müsait yayınlar yapıyordu. Konferans ancak 21 Kasım saat 3.00'te Mont Benon* gazinosu salonunda açıldı."¹²

Aydemir'in yazdıkları İnönü - Poincaré görüşmesinin bir anlaşma, yakınlaşma olduğu sanısını uyandırıyor, öyle ki bu durum "İngilizlerin dikkatini" çekiyor ve zaten Fransız basını "Türkler için müsait yayınlar yapıyor"... Bu konular aşağıdaki açıklamalarımızın ışığında aydınlanacaktır. Önce, Aydemir'in satırlarındaki bazı eksik ve hatalı olguları belirtelim: Konferans 21 değil 20 Kasımda açılmıştır. Poincaré için yalnızca Hariciye Nazırı değil "Başbakan ve Dışişleri Bakanı" denmeliydi, çünkü bu iki görevi birden yüklenmişti. Nihayet, İnönü'nün kabul ettiği davet için "özel" demek yanlış anlamaya neden olabilir: Poincaré onu hükümeti adına davet etmişti.

Konuyla ilgili bilgiler bulunabilecek bir kaynak da Y. H. Bayur'un *Yeni Türkiye Devletinin Harici Siyaseti* (İstanbul, 1934) başlıklı yapıtıdır. Fakat yazar Fransız kamuoyuna hiç değinmez ve Konferanstaki Fransız temsilcilerinin Türklere karşı olumsuz duygular içinde olduklarını, Fransa'nın Konferansta Türkiye'ye hiç yardımcı olmadığını söylemekle yetinir (s. 144, 124).

S. R. Sonyel, "Lozan'da Türk Diplomasisi" başlıklı araştırmasında İngiliz Dışişleri Bakanlığı belgelerine dayanarak konumuzla ilgili şu görüşlere yer verir: "Konferanstan önceki Türk tutumu, Fransız basınında da tepki yaratıyordu. Bu basına göre Türk istekleri 'aşırı' idi ve 'sözde Millet Meclisi, tamamen gemi aziya almıştı'. Türk delegeleri Lozan'a bu zihniyetle gelirse, Fransızlar, Türklere

* Yabancı kaynaklarda "Montbenon" biçiminde yazılıyor (Y. A.)

¹² Ş. S. Aydemir, *İkinci Adam*, I, İstanbul, 1966, s. 221.

karşı uyguladıkları destekleme siyasasını yeniden gözden geçirebilirlerdi.,¹³

İncelediğimiz konuda bazı bilgilere *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde rastlıyoruz. O, Konferans öncesinde Fransız gazetelerinden alıntılar yapmış, İngiliz - Fransız yakınlaşmasını bir dereceye kadar gözlemiştir. Fakat *Hâkimiyet-i Milliye*, bu dönemdeki Fransız kamuoyunun Türkiye lehinde olduğu inancındadır; ancak, Fransız diplomatları için bazı kuşkular da eklemektedir. Örneğin, 6 Kasım 1922 tarihli sayısındaki "Önümüzdeki Konferans" başlıklı yazıda deniliyor ki :

"Bizim için en mühim mesele Fransa ile İtalya'nın alacakları vaziyeti tayinden ibarettir. İngiltere'den bahsetmiyoruz, zira İngiltere'nin Bonar Law idaresinde dahi vaziyeti tamamen tavazzuh eylemiştir ve bu hususa dair Türkler hiçbir hayale kapılmıyorlar. Müteaddit defalar tekrar ettiğimiz veçhile Fransa bizimle şimdiye kadar dost geçinmiştir. Biz Fransa'yı severiz ve kendisi ile ilânihaye dost kalmamızı samimiyet ve ciddiyetle arzu ederiz ve Fransa'nın bu çetin mübareze (savaş) esnasında bize ibraz etmiş olduğu (gösterdiği) âsâr-ı meveddeti (dostluk belirtilerini) hiçbir zaman unutmayacağız.

"Lâkin mücadeleden maksadımız yalnız mücadele değildi. Bazı âmâl-ı milliyemizin (ulusal emellerimizin) tahakkukudur ki onlarsız mücadelenin mânâ ve hikmeti bile kalmaz. O halde biz Fransa'dan Misak-ı Milli'de tasrih edilmiş olan bu âmâl-ı milliyenin tahakkuku hususunda dahi muavenetinin ikmalini (yardımını tamamlamayı) beklemekteyiz.

"Fransa bizim bu ümitlerimizi tatmin edecek midir? Fransız milleti ile muhterem Poincaré başta olmak üzere birçok ricalinin şimdiye kadar bize ibraz ettikleri âsâr-ı meveddet ve samimiyet bu hususta bizim için bir zamân (güvence) teşkil edebilirdi. Lâkin bir taraftan, Paris'te pek çok dostları olan Venizelos'un bu muhitte yeniden faaliyete başlaması bizi endişeye sevkedecek bir âmildir (nedendir).

"Diğer taraftan İstanbul'daki general Pellé'nin tekerrür eden beyanâtı, Fransız ricali (devlet adamları) arasında da Fransız mil-

¹³ S. R. Sonyel, Lozan'da Türk Diplomasisi, *Bellelen*, Ocak 1974, C. 38, No: 149, s. 49.

letinin âmâl ve efkârını (emelleri ve görüşlerini) nazar-ı dikkate almayan zevatın mevcut olduğunu gösterdiğinden bu da bizim için ikinci bir sebep-i endişedir.”

Gazete, Pellé'nin azınlıklar, Boğazlar ve yabancıların isteyecekleri teminat konusundaki olumsuz bir demecini eleştirdikten sonra devam ediyor:

“Eğer filhakika sulh konferansına gönderilecek Fransız murahhasları da general Pellé'nin taşıdığı zihniyetle giderlerse Fransız ricali arasında bizi hâlâ anlayamamış, Fransız milletinin efkâr ve hissiyatına tercüman olmaktan uzak bulunanlar olduğuna hükmederek konferanstan müspet neticeler çıkacağı hususunda pek nikbin (iyimser) olmamaya şimdiden hazırlanmalıyız..”¹⁴

Aynı gazetenin 21 Kasım 1922 tarihli sayısında “Lozan Konferansı” başlıklı yazıda ise şu görüşlere yer veriliyor :

Fransa Hükümeti ve Poincaré bizzat şimdiye kadar İngiliz cazibelerine karşı durmak ve hak ve hakikatten ayrılmamak fazilet ve kudretini ispat etmişlerdir. Bu kere de müşarünileyh, Lord Curzon'un son teşebbüsüne kati cevap vermeyerek Lozan'da görüşüp anlaşmanın daha muvafık olacağını söylemiştir.”¹⁵

Ne var ki gazetenin bu yorumu aynı sayısındaki bazı haberlerle çelişiyor. Nitekim aynı sayfada şu haberleri okuyoruz:

“İngiltere, Fransa ve İtalya arasında müzakerat. Lord Curzon -Poincaré ittifak etmişler ve biz müttehit (birleşik) bir cephe karşısında imişiz. Paris'ten 18 tarihiyle bildiriliyor: Bütün gazeteler Curzon ve Mösyö Poincaré arasında husulpezir olan itilafı tebrik etmekte (gerçekleşen anlaşmayı kutlamakta) ve şimdi Türklerin Müttefikin cephesinin vahdeti (birliği) karşısında bulunacaklarını muhakkak görmekte-dirler..”¹⁶

B) FRANSIZCA KAYNAKLAR

Kitap olarak yayınlanan Fransızca kaynaklardan yalnızca Bayan Berthe Georges -Gaulis'in *La Nouvelle Turquie* (Paris, 1924) başlıklı kitabında konumuzla ilgili bilgilere rastlanıyor. O, Kurtuluş Savaşı yıllarında birkaç kez Anadolu'ya gelmiş, ulusal hareketin liderleri

¹⁴ *Hâkimiyet-i Milliye*, 6 T. sani 1922, s. 1.

¹⁵ *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 T. sani 1922, s. 1.

¹⁶ *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 T. sani 1922, s. 1.

ile görüşmüş ve Fransa'da Türk tezini savunan makale ve kitaplar yayınlamış Türksever bir Fransız yazardır. Olayları, Fransız kamuoyu ve politikasını doğru olarak gözleyebilmiştir. Adı geçen kitabında, Lausanne Konferansı öncesinde İnönü'yü Paris'ten ayrılacağı gün evinde öğle yemeğine davet ettiğini, bir süre önce de Poincaré ile görüştüğünü söyler. Olayları iyi gözleyen, liderlerle ilişkileri olan George - Gaulis, Kurtuluş Savaşımız ve sonrasının bazı yönlerinin anlaşılmasında ilk ve önemli kaynaklardandır.

O, Kasım 1922'de İngiliz propagandasının etkisiyle Fransız kamuoyu ve hükümetinin "İngiliz emperyalizminin amaçlarını sanki kendi amaçları imiş gibi benimser bir tutum takındığını", Ankara'nın bazı eylemlerinin Türk ve Fransız düşmanı propagandalarca kolayca sömürüldüğünü, İnönü Paris'te iken Poincaré Hükümetinin akıl almaz ve gözle görülür biçimde Fransa'nın çıkarlarına ters düşme pahasına "Fransa'nın en büyük düşmanı Lord Curzon'un" isteklerine boyun eğdiğini söyler. Ayrıca bütün bunlardan Ankara'nın "habersiz olduğunu" ileri sürer ve neden olarak da olayların çok hızlı gelişmesini ve Ankara'nın o sırada çok çeşitli ve zor sorunlarla uğraşmak zorunda kalmasını gösterir¹⁷.

Fransız kamuoyu konusunda en önemli kaynağın *o yılların Fransız basını* olduğu tartışılmaz. Türk Tarih Kurumunca 1975'de yayınlanan araştırmamızı¹⁸ yaparken o yılların Fransız basınına tarama imkânını bulmuş, fakat kitabımızda Lausanne Konferansından az önceki dönemi ele almamıştık. Aşağıda, Konferanstan pek az süre önce basında çıkan önemli haberler ve yorumlar değerlendirilecektir.

II. FRANSIZ KAMUOYUNUN TUTUMU VE FRANSIZ HÜKÜMETİNİN POLİTİKASI

1920'lerden itibaren giderek Türkiye lehinde bir tutum takınan Fransız kamuoyu, Ağustos - Eylül 1922'deki Türk zaferini Fransa'nın ve adaletin zaferi olarak değerlendirmişti. Fakat kamuoyu, 1922 Kasımında ani bir değişme ile tamamen Türklere karşı bir tutum takındı ve bu durum Lausanne Konferansı öncesinde, Fransa Hükü-

¹⁷ B. Georges - Gaulis, *La Nouvelle Turquie*, Paris, 1924, s. 142-164.

¹⁸ Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu* (1919-1922), Ankara, 1975 (T. T. K. yay.), 247 s.

metinin Konferansta izleyeceği politikayı da geniş ölçüde belirledi. Kamuoyundaki bu değişimin nedenleri aşağıda incelenecektir. Burada ise, kamuoyunun etkisi ve İngiltere'nin baskısıyla Fransa Hükümetinin şekillenen politikası üzerinde duracağız.

Le Temps, daha 13 Ekim 1922 tarihli sayısında, Müttefik Hükümetlerinin Konferansa görüşbirliği halinde ve tek cephe olarak gitmelerindeki yarara işaret ediyordu: "Paris, Londra ve Roma Hükümetlerinin Konferanstan önce, orada tartışılacak tüm sorunlar üzerinde mutabakata varmaları gerektiği görüşü beliriyor. Öyle ki, Müttefikler Konferansta dağılık görünmesinler ve gerçek bir diplomatik eylembirliği ile etkinlikleri kendisini gösterebilirsin. Ortaya çıkabilecek tüm güçlükler üzerinde Müttefikleriyle anlaşmayı Fransa reddetmeyecektir."¹⁹

İngiltere, Fransız kamuoyundaki gelişmelerden, Poincaré ve Mussoli'nin Müttefikler arasında birliği destekleyici bazı sözlerinden ve Lord Curzon ile Bonar Law'ın Kasımın ilk haftası sonlarında verdiği (bkz. III/2) ve Fransız kamuoyunun haklı bulduğu demecilerden cesaret alarak 14 Kasım'da son adımı attı ve Fransa'ya bir muhtıra gönderdi. Basında çıkan haberlerden anlaşıldığına göre, İngiltere Müttefiklerden, aralarında Lausanne'da tam bir ortak cephe bulunmasını ve, önceden tespit edilecek barış şartlarını kabul etmezlerse Türklere karşı zora başvurmayı kabul etmelerini istiyordu.²⁰ Lord Curzon, bu konularda Poincaré ile tam bir anlaşma sağlamadan Lausanne'a gitmeyeceğini açıkladı. Poincaré'nin "Lausanne'da görüşülüp konuşulabileceği" şeklindeki sözleri, Lord Curzon'un isteklerine hemencecik boyun eğip intibanı verir görünmemek düşüncesinden başka bir nedenle açıklanamaz. Nitekim, o, Paris'e gelen Lord Curzon ile görüştü ve taraflar arasında tam bir anlaşma sağlandı. Tüm Fransız basını bu anlaşmayı alkışlıyordu. Paris'in en büyük beş gazetesinden *L'Echo de Paris*'de politika yazarı Pertinax şöyle diyordu: "Poincaré ve Lord Curzon arasındaki anlaşma bugün Mussolini'ye sunulacak. 'Gücünü kullanmamak için gövde gösterisi yapmak': Bu Mareşal Lyautey'in prensibi idi. Müttefikler bunu Paris'te unutmadılar ve Lausanne'da da asla unutmayacaklar."²¹

¹⁹ *Le Temps*, 13 Octobre 1922, s. 1.

²⁰ *Le Temps*, 16 Novembre 1922, s. 1.

²¹ *L'Echo de Paris*, 19 Novembre 1922, s. 3.

Poincaré ve Lord Curzon, daha sonra Lausanne'a hareket ettiriler. Önce, Lausanne'dan az ileride Territet'de Mussolini ile görüştüler ve anlaşmış olarak beraberce Konferansa geldiler.

III. FRANSIY KAMUOYUNUN TUTUMUNU DEĞİŞTİRME NEDENLERİ

Fransız kamuoyu, Lausanne Konferansı öncesinde, neden Türkiye lehindeki tutumunu süratle terkederek Türkiye'ye son derece karşı bir tutum almıştır? Bu dönüşün bir çok nedenleri vardır ve bu nedenler içiçe girmiş durumdadır. Fakat, konunun ayrıntılarıyla ele alınıp anlaşılabilmesi için onları ayrı ayrı incelemeye çalışmakta yarar vardır. Böylece, belli başlı şu nedenleri tesbit etmek mümkündür: 1. Türkiye'ye karşı propagandaların etkisi, 2. Fransa'nın Alman sorununda İngiltere'nin desteğine ihtiyaç duyması, 3. İngiltere ve Yunanistan'da liderlerin değişmesi, 4. Barışın Mütteliklerce I. Dünya Savaşının tasfiyesi gibi ele alınmak istenmesi.

Kasım 1922'de Fransız kamuoyunun Türkiye'ye son derece karşı bir tutum takınmasının bu saydığımız nedenleri üzerinde ayrı ayrı duralım:

1. Türkiye'ye karşı olan propagandaların etkisi

Türk zaferinden hemen sonra Türkiye'ye karşı propagandalar eylemlerini daha da artırmışlar ve yeni konuları ustaca işleyerek Fransız kamuoyunu kazanma yolunda başarı göstermişlerdir. Bu propagandaların başlıca üç amacı vardı:

a) Fransa ile Türkiye'nin arasını açmak

Kasım 1922'de Fransız basınında yayınlanan çok sayıda haberin Fransa ile Türkiye'nin arasını açma amacına yöneldiği görülmektedir. Örneğin, Fransa'nın en büyük gazetesi *Le Petit Parisien* 9 Kasım tarihli sayısında 1. sayfada büyük başlıklar altında özel muhabiri Robert Vaucher'in Bursa'dan gönderdiği bir mektubu yayınladı. Bu mektubun ana ve alt başlıkları şöyleydi: "Anadolu'daki Fransızlar müfrid Türklerin kötü muamelesine maruz bulunuyorlar -Fransız postanesi kaldırıldı- Boykot ve arama taramalar -Okullarda Fransızca öğretimi kısıldı -Fransa'da bizim zaferlerini alkışladığımız kemalist askerlerin Fransız mezarlarına saygısızlığı." ²²

²² *Le Petit Parisien*, 9 Novembre 1922, s. 1.

Le Petit Parisien gibi, milyonun üzerinde baskı yapan, Fransa'nın en büyük gazetesinde böyle haberlerin çıkması Türkiye için gerçekten şanssızlıktı. Üstelik, gazetenin özel muhabiri, kamuoyuna başarılı bir gazeteci gibi de görünüyordu, çünkü gazetesinin 1 Kasım tarihli sayısında Mustafa Kemal ile Bursa'da yaptığı görüşmeyi ve onun demecini de yazmıştı; şu halde Vaucher'i kamuoyu ilk kaynaklardan haber alan, güvenilir bir gazeteci olarak değerlendirecektir. 1 Kasım tarihli *Le Petit Parisien*'de o, Mustafa Kemal'e, Bursa, İzmir ve daha başka kentlerde Fransız çıkarlarının "Kemalist politika tarafından zedelenmekte olduğunu" söylediğini, Mustafa Kemal'in şu cevabı verdiğini yazar: "... Biz ülkemizde birçok iş yapmakta olan Fransızlarla dost geçinmek istiyoruz. Yabancıları yeni durumdan korkmaya itenler olsa olsa bizim düşmanlarımızdır; böylece bize karşı bir kamuoyu oluşturmak istiyorlar..." Mustafa Kemal gazeteciye Türkiye'nin bazı alanlarda yabancı sermayeye ihtiyaç duyduğunu, fakat Kapitülasyonların artık mevcut olmadığını vs. söylemiştir.²³ Vaucher, bu görüşmeden sekiz gün sonra gazetesine yukarıda başlıklarını verdiğimiz mektubu gönderince artık Mustafa Kemal'in açıklamaları kamuoyunca unutulmuş veya geçersiz açıklamalar gibi görülmüş olmuyor mu? Başka deyimle gazeteci, propagandada çok önemli olan "son iz" ilkesini uygulayarak Fransız kamuoyunu Türkiye'ye karşı kızgınlık, öfke içine itmek için çok sinsi bir yönteme başvurmuş olmuyor mu?

Le Temps'ın Türkiye'deki özel muhabiri de, gazetesinde 1 Kasım'da yayınlanan mektubunda şöyle diyordu: "Şu anda Türk, genel olarak, yabancıya karşı derin bir kuşku içindedir."²⁴

Lyon'da çıkan büyük bölge gazetesi *Lyon Républicain* 9 Kasım tarihli sayısında "Ankara'nın yabancı düşmanlığı (...) Bursa'da Kemalistlerin aşırılıkları Lyon endüstrisine şiddetle zarar verecek" başlığı altında İstanbul çıkışlı ve başka bir çok gazetede de yayınlanan şu haberi veriyordu: "Kemalistlerce geçici olarak Bursa'dan kovulan Fransız konsolosu dönüp Fransız topluluğu mensuplarını arayacak. Bu topluluk özellikle ipek ipliği endüstrisi direktörleri ve tüccarlardan oluşuyor ve bunlar yabancı düşmanlığı nedeniyle ve mal - can güvenliği bulunmadığından Kemalistlerin yönetiminde daha

²³ *Le Petit Parisien*, 1er Novembre 1922, s. 3.

²⁴ *Le Temps*, 1er Novembre 1922, s. 2.

fazla kalmaktan korkuyorlar. Bursa'daki Fransızların gitmesi ipek endüstrisine öldürücü bir darbe vuracak, çünkü şu anda 26 iplik fabrikasından 20'si işçi yokluğundan kapalıdır. Çalışmaya başlayan 6 fabrikadan 5'i Fransız'dı ve direktörler giderse bunlar da kapanacak." *Lyon Républicain* bu habere şu yorumu ekliyordu: "Bu durum özellikle Lyon endüstrisine zarar verecek, çünkü her yıl üretilen 35 milyon franklık ipek mamulünden Lyon bölgesinden satın alınan 30 milyona ulaşıyordu."²⁵

Türkiye'ye karşı girilen propagandada İngiliz basınının büyük etkinliği görülüyor. İngiliz gazeteleri ve haber ajansları Türkiye'ye ilişkin çok sayıda düzmece haber üretmişler ve bunları kontrol etmeden aktaran Fransız basını da, Fransız kamuoyunun Türkiye'ye karşı bir tutum takınmasına yardımcı olmuştu.

İngiliz kaynaklı bir haberi *Le Temps* 3 Kasım tarihli başyazısında şöyle verir ve yorumlar: "*Echange Telegraph*, Edirne'de 13 Fransız askerinin Kemalistlerce öldürüldüğünü bildiriyor. Fransız Hükümetine haberin doğruluğuna ilişkin bilgi gelmedi. Fakat bu haber yanlış olsa bile üzerinde düşünmeğe değer. Askerlerinin hayatının tehlikede olduğu ima edilince Fransa kayıtsız kalamaz."²⁶ Gerçi *Le Temps*, Türkiye'ye karşı adil ve samimi davranılmasını istiyor ve hemen bir ön barış anlaşması imzalanmasını öneriyordu, fakat İngiliz kaynaklı haber kuşkululu da olsa okuyucunun zihnine takılmış bulunuyordu...

Türksever yazar Georges - Gaulis de Reuter ajansının Londra'da düzmece haber yayma kampanyasına giriştiğini, Fransız basınının bunları "tam bir vicdan rahatlığı ile" aktardığını gözlemiştir. Yazar bir de örnek verir:

"Londra, 14 Kasım - Bir Reuter haberi, Ankara Anlaşması gereğince Mersin ve Adana'ya yerleşen Fransız konsoloslarının Kemalistlerce makamlarını terke zorlandıklarını bildiriyor.

"Öte yandan, Türkler Küçük - Asya'da asker toplama önlemleri alıyorlarmış."

"Nihayet, Türkler, ithal mallarına yeni gümrük resmi uygulamasına başladılar ve bunu daha önceden depolara yerleşmiş mallara bile uyguluyorlar."²⁷

²⁵ *Lyon Républicain*, 9 Novembre 1922, s. 1.

²⁶ *Le Temps*, 3 Novembre 1922, s. 1.

²⁷ Georges - Gaulis, *age.*, s. 154.

Georges - Gaulis, Fransız basınında geniş ölçüde yayınlanan bu satırları şöyle yorumluyor: “Bunlar ustaca ayarlanmışlar. Birinci haber asılsız; ikincisinde biraz gerçek var ama anlaşılmaz biçimde sunulmuş; yalnız üçüncüsü doğru fakat önceki iki haberden sonra bu tahammül edilmez bir kötü muamele sözkonusu imiş izlenimi veriyor.”

Georges - Gaulis'e göre düzmece haber kampanyasının arkasında Lord Curzon vardı ve o “Fransa'dan İngiliz emperyalizmine boyun eğmesini” ve Fransız basınından da bu durumu dünyaya duyurmasını açıktan açığa (sans aucun ménagement) istiyordu. Böylece bütün Doğu, İngiltere'nin gücüne karşı hiçbir direnişin sökmeyeceğini, barış veya savaşı yalnızca Britanya İmparatorluğunun elinde tuttuğunu, Fransa'nın da verdiği sözde durmadığını görmüş oluyordu. “Bütün bunlar, her zamanki gibi, yalan ve blöfün iğreti temellerine dayansa da, hayran kalınacak biçimde düzenlenmişti.”²⁸

b) Fransa ile İngiltere'nin arasının açılabilceği intibamı vermek

Türkiye'ye karşı propagandaların ikinci amacı uçurulan bir takım düzmece haberler ve varsayımlarla Fransa ve İngiltere'nin arasını açmaya çalışmak, daha doğru bir deyimle, iki ülkenin ilişkilerinin bozulabileceği yolunda şantaj yaparak Fransa'yı İngiltere'ye daha çok yaklaştırmaktı. Bu, son derece kurnazca düşünülmüş ve başarı ile gerçekleştirilmiş bir amaçtı.

İngiliz basını Kasım ortalarında, Fransa'nın Türklerle gizli bir anlaşma yaptığı haberini ortaya attı. 16 Kasım tarihli *Le Figaro*'da Henry Bidou şunları yazıyordu: “İngiliz gazeteleri, İngiltere Hükümetinin Fransa Hükümetine muhtıra göndermesini (14 Kasım) oldukça kaba biçimde açıklıyorlar. İngiltere, Fransa Hükümetinin Türk Hükümeti ile gizli bir anlaşma yaptığından ve Lausanne'da tartışılacak konuları önceden çözümlendiğinden şüpheleniyor (...) İngiltere kendisine böyle bir tuzak kurulduğunu düşünüyor ve tuzığa düşmemek için Lausanne'a gitmek istemiyor.”²⁹

Le Figaro'nun ertesi günkü sayısında aynı yazar “İftira kampanyası” başlığı altında ilginç bir yorum yapıyordu: “İngiltere'yi çok üzen gizli Fransız - Türk anlaşması hikâyesinin aslı yok. Bunu belirt-

²⁸ Aynı kaynak, s. 155.

²⁹ *Le Figaro*, 16 Novembre 1922, s. 1.

meye bile değmez. Fransa, İngiltere'yi, kendisinden habersizce ve önceden hazırlanan çözümlerle Lausanne'da karşı karşıya bırakmak istemedi ve hiçbir gizli anlaşma imzalanmadı. Poincaré Lord Curzon'a, İsmet Paşayla Paris'te hiçbir pazarlığa girilmeyeceğini bildirdi.

“Çok tuhaftır ki, bu düzmece haber tek değildir ve bir yalanlar bütünüdür. Bunun ardında bir plan var. Neler uçurulmadı ki? Türkler Fransızca öğretimini yasaklamışlar! Ama işte İsmet Paşa bu iftirayı resmen yalanladı. Bursa'daki Fransız topluluğu tartaklanmış. Fakat mektuplar geliyor ve hiçbir karışıklıktan söz etmiyor. Fransız konsolosları kovulmuş. Fakat raporları muntazaman geliyor. Bütün bunlar, Fransa ve Türkiye'nin arasını bozmak için sistemli bir kampanyanın ürünüdür. Aynı zamanda, Fransa ile İngiltere'nin arasını açmak için de gizli anlaşma masalı uçuruldu. Bütün bunlar yetmezmiş gibi Roma'da yayılan bir habere göre Lord Curzon, Mussolini'yi, Poincaré ile görüşmelerinin dışında bırakacaktı. Bu iftira konseri nereden kaynaklanıyor, anlamak ilginç olur.”³⁰

c) TBMM ve Hükümetini müfrit, güvenilmez, kendisiyle anlaşamaz, yabancı düşmanı olarak göstermek

Bariş Konferansı öncesinde, Türkiye'ye karşı propagandalar böyle bir amacın kendileri için önemini çok iyi anlamışlar ve bu yolda özellikle çaba göstermişlerdir.

Aslında TBMM ve Hükümeti Fransa'da pek az tanınıyordu. O yıllarda Anadolu'yu gezen Türksever gazeteci ve yazar Jean Schlicklin, Eylül - Ekim 1922'de Paris'te yayınladığı “*Angora, l'aube de la Turquie nouvelle (1919-1922)*” başlıklı kitabında çok doğru olarak, kamuoyunun Ankara Hükümetine ilişkin imajını şöyle dile getirir:

“Doğu sorununun kesin çözümünün arifesinde nice Batılı, TBMM Hükümetini hâlâ askerî diktatörlükle katmerleşen gerçek bir yönetim arşisi olarak düşünmektedir!

“Bizde bu konuda ortaya atılan ve hâlâ dolaşan efsanelerin sayısı havsalaya sığmaz. Hergün, Batılı en ciddi basın organları bile, yeni Türkiye'nin ulusal yaşamı konusunda en basit verilere dayanılarak yapılacak yüzeysel bir incelemenin çürüteceği haberler yayınlıyorlar. İki yıllık kesintisiz ve herkesin gözü önünde yaptığı çalışmaları so-

³⁰ *Le Figaro*, 17 Novembre 1922, s. 1.

nunda bu hükümet çoğumuz için esrarlı bir kulüp, bir ayaklanma laboratuvarı görünümündedir, o kadar. Şahsen ben Ankara'da anladım ki, bu durum propagandacıların kötü niyetleri veya cahillerin vurdumduymaz kaprislerinden kaynaklanıyor.”³¹

Ancak, Kasım 1922 başında, Fransız kamuoyu, Ankara'nın Saltanatı kaldırdığı, Kapitülasyonları tanımadığı, İstanbul'un derhal iadesini istediği, Fransız çıkarlarını zedelediği vs. gibi haberleri öğrenince, TBMM ve Hükümetinin akıl almaz aşırılıklara giriştiğini, bu durumun kabul edilemeyeceğini, böyle bir “fanatik” yönetimi o zamana kadar Fransa'nın desteklemekle hata ettiğini, Ankara'nın “gemi aızıya aldığı”, böyle bir yönetimle görüşmeler yoluyla barış yapılmasının hayal olduğunu, barış koşullarının Ankara'ya zorla kabul ettirilmesinin gerekeceğini vs. açıkça düşünmeye başlamıştır. Fransız basını bilinçli ya da bilinçsiz olarak Türkiye'ye karşı propagandaların davasına hizmet etmiştir. Basından birkaç örnek verelim:

7 Kasım tarihli *Le Gaulois*'da René d'Aral “hayal kırıklığı” başlığı altında, Ankara Hükümetinin tutumunun ona karşı güven-sizlik gösteren Lloyd George'ı haklı çıkardığını, bu Hükümetin çeşitli girişimlerinin kabul edilemeyeceğini, “bereket versin İngiliz donanmasının Boğaziçi'nden uzaklaşmamış bulunduğunu” yazıyordu.³²

Fransız kamuoyunun TBMM ve Hükümeti konusundaki görüşlerini en doğru biçimde belki de Jacques Bainville yansıtmıştır. Paris gazetesi *L'Action Française*'de ve çeşitli taşra gazetelerinde siyasal başyazılar yazan, başka gazetelerin de kendisinden alıntılar yaptığı Bainville zaman zaman Türk tezini savunmuştur. Fakat Kasım 1922 başlarında çok ani bir değişme ile tamamen Türkiye'ye karşı bir tutum takınmıştır.

3 Kasım tarihli *L'Action Française*'de Bainville, “Yunan propagandasının bir süre sükût ettikten sonra tekrar işe koyulduğunu, Türkiye'nin düşmanlarının önyargıları, ihtirasları, kin ve kavgaları uyardıracak herşeyi yakalayıp kullanmak için pusuya yattığını, bu nedenle Ankara Meclisinin çok dikkatli davranması ve aşırılıklardan kaçınması gerektiğini” söylüyor ve şunları ekliyordu: “Türklerin bilge-

³¹ Jean Schlicklin, *Angora, l'aube la Turquie nouvelle* (1919-1922), Paris, 1922, s. 39.

³² *Le Gaulois*, 7 Novembre 1922, s. 1.

liğinin, Fransa'nın bilge ve ılımlı politikasını kolaylaştırması gerekir. Eğer kimse bir hata işlemezse İngiltere Fransa'nın politikasına belki yakında katılacaktır.”³³

Ne var ki Bainville, dört gün içinde, kendisinin sözünü ettiği “Türkiye'nin düşmanlarının” ekmeğine yağ sürmeye başlamıştır. Nitekim 7 Kasım tarihli ve “Türk demokrasisinin güzellikleri” başlıklı yazısında der ki:

“Mudanya'da Türk milliyetçileriyle görüşmeler yapıldı. Ancak, o zamandan beri ne görüyoruz? Belki Bekir Sami Beyin başına gelenleri*: Türk görüşmeciler fazla ılımlı bulunmuş olmalı. Ankara'da tüm yetkilere sahip bir Meclis, bir çeşit Konvansiyon (Kurucu Meclis) var. Mustafa Kemal bile, kazandığı zaferin prestijine rağmen ona tabidir. Ankara Meclisi Asyalı ve fanatik davranışlar içindedir. Delegelerine en olmadık ve kesin emirler verir: onlara uymayan hain sayılır. Doğrudan yönetimin bu çılgınlığını iyi bilmekteyiz.

“Sultanı tahtından indiren, İstanbul'un kendilerine iadesini ve daha pek çok şeyi isteyen Türkler artık milliyetçiler değildir. Bunlar ihtilâlcî fanatiklerdir. Fransız çıkarlarının çok önemli olduğu ve Fransa'nın prestijinin bağlı bulunduğu bir büyük kenti onlara teslim etmek imkânsızdır.

“Sekiz günden beri durum tamamen değişti. Artık Türkiye'de sorumlu şeflerin değil, sadece çok uzaklardaki bir Meclisin belirsiz ve kaprisli bir gücü, kendisiyle her anlaşmanın iğreti olacağı ilkel bir Hükümetin bulunduğu anlaşılıyor. Bu Hükümet Türkiye'nin 1918'de yenildiğini tamamen unuttu. Böyle giderse, Mustafa Kemal başta olmak üzere Kemalizmin akli başında ve yetmişmiş adamları, kendinden geçmiş yüz adet kafadan filizlenen tüm çılgınlıklara boyun eğmek zorunda kalacaklar ve yine de bir gün görevden alınma sırası kendilerine gelecek. Beşiğine dönmüş doğrudan demokrasinin şaheseri olan Ankara'nın verdiği 'notaları', şimdilik, tartışmak için gerekli zihin sükûneti bulunmayan bir Hükümetin eylemleri olarak karşılamak iyi olur.

³³ *L'Action Française*, 3 Novembre 1922, s. 1.

* Fransa'nın, Ankara Hükümetinin Hariciye Vekili Bekir Sami Bey ile 11 Mart 1921'de Londra'da imzaladığı anlaşma TBMM tarafından reddedilmiş, Bekir Sami Bey görevinden istifa etmişti. Bainville o olaya atıf yapıyor (Y. A.).

“Altı hafta önce, Fransa’yı bir Asya seferine bulaştırmamak gerekiyordu*. İslâmiyet ile vuruşmaktan kaçınılmalıydı. Şimdi durum çok değişik. İstanbul’u korumak, orada asayişî sürdürmek, askerî maceralar peşinde koşmak değildir. Türkler bilmelidirler ki İstanbul’da zayıf durumdadırlar...”³⁴

8 Kasım da Bainville şunları yazıyordu: “Ankara’dan gelen sabırsız ve şaşkırtıcı isteklerin ilk sonucu, Türkiye için en iyi duygular taşıyan Fransızları kuşkulandırmak oldu.”³⁵ 10 Kasım’daki gözlemi ise şöyleydi: “Birkaç günden beri ‘Türksevmezler’, ‘Türkseverler’ üzerinde zafer kazanıyorlar.”³⁶

TBMM ve Hükümetine karşı Fransız basınında çıkan yazılardan bir kaçına daha değinelim:

8 Kasım tarihli *L’Intransigeant*’da Léon Balby “Ateş canlanıyor” başlığı altında şunları yazıyordu: “Batıya karşı ayaklanan Doğudur. Müfritler kendisini geride bıraktıkları ya da uzun süre gizlediği oyununu şimdi açığa vurduğu için Mustafa Kemal dost ve hasımlarına karşı aynı saldırgan politikayı uyguluyor; o, Fransa’yı bile kendisine karşı çıkmaya zorlayacak.

“Franklin - Bouillon, dostu Kemal’in gerçek niyetleri konusunda kuşkusuz yanıldı. Zira, o, Ankara Hükümetinin politika değiştirmesini Fransa’nın tutumu ile asla haklı gösteremez. Müttefikler nezdinde Türk davasını savunmakta gösterdiğimiz diretme daha az nankörlükle karşılanmalıydı...

“Fakat Türkler, Dünya Savaşı zaferiyle kendilerine ilişkin elde ettiğimiz sonuçlardan tehdit ve zor karşısında bizi vazgeçireceklerini sanıyorlarsa yanılıyorlar. Ankara Hükümetinin birden politika değiştirmesi doğrulansa bile böyle bir kötü niyet bizim hemen karşılık vermemizi gerektirir ve bu karşılık da, Müttefikler arasındaki sıkı dayanışma sayesinde etkin olur. Ne de olsa, Fransa, İngiltere ve İtalya’nın birleşmiş güçlerinin hakkından gelmek, zavallı bozulmuş Yunan askerlerinin hakkından gelmek kadar kolay değildir.”³⁷

* Çanakkale olayı kastediliyor (Y. A.).

³⁴ *L’Action Française*, 7 Novembre 1922, s. 1.

³⁵ *L’Action Française*, 8 Novembre 1922, s. 1.

³⁶ *L’Action Française*, 10 Novembre 1922, s. 1.

³⁷ *L’Intransigeant*, 8 Novembre 1922, s. 1.

Önemli bir taşra gazetesi olan *La Dépêche de Toulouse*'un 7 Kasım tarihli sayısında Francis Dortet imzasıyla ve "Kemalistler tehlikeli bir politika yapıyor" başlığı altında çıkan yazıda şöyle deniliyordu: "Her zaman savunduğumuz teze göre, bizim 'Türkseverliğimiz' Milliyetçilerin diretici uzlaşmazlığını benimsememize asla izin vermez. Biz, macera ve kanla sonuçlanan şiddet yolunu ve aşırı yurtseverlik taşkınlıklarını ilke olarak reddediyoruz."³⁸

Nihayet bir örnek de Nancy'de çıkan mütevazı bir gazete olan *L'Impartial de l'Est*'den verelim. Gazetenin direktörü Leonce Florentin 7 Kasımda şunları yazıyordu:

"Mustafa Kemal ve arkadaşları Anadolu'daki okullarımızı 'Türk tarzında' yönetme iddiasındalar!

"İstanbul'dan Müttefik askerî heyetlerini kovma iddiasındalar!

"Müttefik savaş gemilerinin Çanakkale Boğazından serbest geçişini yasaklama iddiasındalar!

"Frensiz ve kontrolsüz, tüm Türkiye'nin tekrar mutlak hâkimi olma iddiasındalar!

"Ankara açıkça Genç Türklerin hareketini sürdürüyor, Müttefiklerin toplu vesayetini istemiyor, kendi evinde mutlak hâkim olmak istiyor!

"Canı bir Hıristiyan katliamı düzenlemek isterse, Ankara bunu yapmakta hür olmak istiyor!

"Yeni Türk Hükümeti son zaferlerinin sarhoşluğu içinde ve Avrupa'ya kafa tutmakta Bolşevik Rusya'nın manevî desteğinden cüret alarak artık ne 1918 yenilgisini ne de kendi yenilmiş durumunu anımsıyor.

"Başını kaldırıp Fransa, İngiltere ve öteki Müttefiklere hakaret ederek meydan okuyor(...)

"Almanya, eski müttefiklerinin durumunu düzeltmesinden ve 1918 galiplerinin 'Türkçülük' önünde diz çökmesinden açıkça sevinçli.

"Almanya bu gelişmelerde, Fransa'ya karşı kötü niyet politikası ve öç alma umutları için değerli bir teşvik buluyor.

"*Journal des Débats*'ya göre Batı, Doğu'daki yetersizlik ve hayallerini çok pahalı ödeme tehlikesi ile karşı karşıya!

³⁸ *La Dépêche de Toulouse*, 7 Novembre 1922, s. 1.

“Mösyö Poincaré ne düşünüyor acaba?”³⁹

Yukarıdaki yazıda adı geçen *Journal des Débats*, Kurtuluş Savaşı'nın başından sonuna kadar Türkiye'ye cephe almış, Fransız burjuvazisinin gazetesidir. Gazetenin başyazarı Auguste Gauvain idi. Fransız kamuoyunun büyük kesiminin Türkiye lehine döndüğü süre içinde hemen hemen Türkiye'ye karşı tek gazete olarak kalan *Journal des Débats*'nın Lausanne Konferansı öncesi Türkiye'ye karşı daha etkin mücadele edeceği açıktı. Bu nedenle, bu incelemede ondan değil, çok çeşitli tarafsız gazetelerden örnekler almayı kamuoyunu doğru olarak anlayabilmemiz için gerekli gördük. Burada sadece önceleri yansız bir gazete olan *L'Impartial de l'Est*'in *Journal des Débats*'ya atıf yapar duruma gelmesinin Kasım 1922'deki Fransız kamuoyunun tutumunu yansıtması bakımından anlamlı olduğuna okuyucunun dikkatini çekmekle yetiniyoruz.

Kamuoyunca, Ankara Hükümetinin 'katı', 'taviz vermez' olarak yorumlanan tutumunu Konferansın ilk haftası sonunda *La Croix*'da Henriot ekteki karikatürle de gösterir.

2. Fransa'nın Alman sorununda İngiltere'nin desteğine ihtiyaç duyması

Fransız kamuoyunun Türklere karşı tutum takınma ve Fransız Hükümetinin İngiltere'nin dümen suyunda gitme nedenlerinden biri de Fransa'nın tazminat ödememekte direnen Almanya'yı yola getirmek için İngiltere'nin desteğine ihtiyaç duymasıdır.

İngiliz gazetesi *Sunday Times*, “Fransa şu anda iğrenç bir pazarlığa başvuruyor: Eğer İngiltere ona Almanya'yı ezme izni vermezse o da İngiltere'yi Türkiye'de desteklemeyecek” diye yazıyordu.⁴⁰ Gerçi *Le Temps* bu iddiayı şiddetle reddetti, fakat gerek Fransa ve İngiltere kamuoyları ve gerek iki ülke hükümetleri gözünde böyle bir pazarlık kaçınılmaz görülüyordu.

Böyle bir pazarlığı Fransa mı İngiltere mi başlatmıştır? İlk adımı İngiltere'nin attığı, onun böyle bir yola girdiği, bir çeşit şantajla Fransa'yı kendisi ve Türkiye arasında seçim yapmağa zorladığı daha akla yatıyor. Çünkü, gerçekten Çanakkale olayında yalnız kalan İngiltere, Fransa'ya duyduğu büyük kırınglık ve Yunan yenilgisinin acısı ile Doğuda barış ve Alman sorununun çok sıkı ilişkili olduğunu,

³⁹ *L'Impartial de l'Est*, 7 Novembre 1922, s. 1.

⁴⁰ *Le Temps* zikrediyor: 13 Novembre 1922, s. 1.

Doğuda Fransa'nın İngiltere'ye yardımcı olmamakta direnmesi halinde kendisinin de Almanya sorununda Fransa'ya yardımcı olmayacağını açıkça söylemeye başlamıştı. İngiliz basını bu yolda yayınlar yapıyor, devlet adamları beyanlar veriyordu. Örneğin, Kasımın ilk haftası sonlarında Lord Curzon şöyle demişti: “Dünya savaşının bitimine doğrudur ki zafere ulaştık, çünkü Müttefiklerin işbirliği ve ortak eylemi daha iyi gerçekleşti. Kanımca, barış da böyle, Müttefikler arası işbirliği ile sağlanabilir. Bu ilke Alman tazminatları ve Ortadoğu sorunu için de geçerlidir.”⁴¹ İngiltere Başbakanı Bonar Law da aynı günlerde diyordu ki: “Fransa ve İtalya Hükümetlerinin aramızda bir noktada eylem birliği, başka bir noktada anlaşmazlık bulunmasının mümkün olmadığını bizim kadar anladıklarını sanırım.”⁴²

Le Temps'ın *Sunday Times*'in iddiasını reddetmesine rağmen, Fransız basınında da bu konu açıkça ele alınmıştır. *Journal des Débats*' da Auguste Gauvain, “Turanlılara duyduğumuz geçici bir kapris için İngiltere'nin meşru çıkarlarını engellersek o da Alman tazminatları için desteğini çeker, o zaman mahvoluruz” diyordu⁴³. Önemli Paris gazetelerinden *Le Figaro*'da Raymond Recouly, Lausanne Konferansının açıldığı gün şunları yazıyordu: “Fransa'nın işleri sağlam ellerde, zira Konferanstaki temsilcisi Mösyö Barrère'dir ve İngiltere ile dostluğumuzu güçlendirmenin gereğini hiç kimse onun kadar takdir edemez. Çünkü, Doğu sorunu çözümlenir çözümlenmez Alman tazminatları gibi dev bir sorun ele alınacak. Doğuda herşeye rağmen korunması gereken muazzam maddi ve manevî çıkarlarımız varsa da, ülkemizin geleceğinin bağlı olduğu hayati sorun tazminatlar sorunudur, ve şimdi tam çözümlerinin zamanıdır. Tazminatlar meselesi tatmin edici biçimde ancak İngiltere ile anlaşarak çözülebilir ki, bu anlaşma Amerikan yardımının kesin koşuludur. Lausanne Konferansı böyle bir anlaşmaya başlangıç olabilir.”⁴⁴

Fransız solunun organlarından *Le Populaire* ise Alman ve Doğu sorunlarına ilişkin 19 Kasımda şöyle yazıyordu: “Boğazlardaki İngiliz emperyalizmi ve Rhin nehri boyundaki Fransız militarizmi ile aynı şiddetle mücadele edilmelidir.”⁴⁵

⁴¹ *Journal des Débats*, 10 Novembre 1922, s. 2.

⁴² *Journal des Débats*, 11 Novembre 1922, s. 2.

⁴³ *Journal des Débats*, 25 Octobre, 11 Novembre 1922, s. 1.

⁴⁴ *Le Figaro*, 20 Novembre 1922, s. 1.

⁴⁵ *Le Populaire*, 19 Novembre 1922, s. 3.

3. İngiltere ve Yunanistan'da liderlerin değişmesi

Kurtuluş Savaşımız sırasında Fransız kamuoyunun Türkiye lehinde tutum takınmasında rol oynayan nedenler arasında İngiltere Başbakanı Lloyd George'un Fransa'da giderek "düşman" gibi görülmesi, 1920 sonlarında Yunanistan tahtına Fransızların nefret ettiği Kral Konstantin'in geri dönmesi ve Fransa'da âdeta tapılan Venizelos'un Yunanistan'dan uzaklaşmak zorunda kalması da önemli bir yer tutar.⁴⁶

Oysa, Türk zaferinden sonra Lloyd George düşmüş, Kral Konstantin tahttan indirilip ülkesinden uzaklaştırılmış, Venizelos tekrar sahneye çıkmıştır. Öyle ki, bu sonuncu ülkesini Lausanne'da temsil etmiştir.

Gerçi artık Venizelos Fransız kamuoyunun taparcasına gösterdiği eski sempatiden yoksun gibiydi. Fakat Lloyd George'un düşerek yerine Bonar Law'ın geçişi Fransa'da sevinçle karşılanmıştı. Kamuoyuna göre İngiltere'nin yeni Başbakanı Fransa'nın "dostu" idi, ve artık iki ülkenin ilişkileri düzelmeliydi: Fransız menfaatlerini sürekli baltalayan Lloyd George engeli yoktu artık... Kamuoyunun düşüncelerini Henry de Jouvenal 14 Kasım tarihli *Le Matin*'in başyazısında güzel dile getirir. Yazının başlığı, "Mösyö Poincaré'den İngiltere için bir jest yapmasını istiyoruz" şeklindedir:

"Eğer Büyük Britanya'ya şimdiye kadar rastlamadığı en kötü diplomatik yenilgiyi tattırmak istiyorsak, fırsat hazır.

"Önceden İngiltere Hükümeti ile konuşmayıp doğrudan Lausanne'a gidelim; o gelecekmiş, gelmeyecekmiş, keyfi bilir. Yenilmiş Yunanlıların sırtında, İtalyanlar ve Türklerle anlaşalım. İstanbul'da İngiltere'yi yalnız bırakalım, ne günü varsa görsün. Ya savaşır, ya çekip gider. Çekip gider, çünkü Britanya halkı barışa susamıştır. Bu kez küçük Yunanistan değil, Büyük Britanya üzerinde Türklerin kazanacağı zafer tüm Müslüman beyinleri sarhoş eder. Hindistan Avrupalılara baş kaldırır. Mısır'da Avrupalılar oturamaz hale gelir. İngiliz kuvvetleri Filistin ve Mezopotamya'dan geri çekilir. İngiltere tüm Asya'yı yitirir(...)

"Evet ama, İngiltere'de Bonar Law, Derby, Grey gibilerle beraber Fransa'nın davasını savunanların hiç kredisi kalır mı?

⁴⁶ Bkz: Akyüz, *age*.

“Biz onlara karşı Lloyd George’un değirmenine su getirmiş oluruz; çünkü o seçmenlerine diyecek ki: ‘ne kadar haklıydım, işte görün! Tek beni değil, sizin hepinizi Fransa reddediyor. Siz beni ittifaka ve ortak anılara sadakatsizlikle eleştiriyordunuz. Dost değiştiren, İngilizleri Türklerle takas eden kimmiş!’(..)

“İngiltere’nin bizimle anlaşamadığı takdirde Lausanne’da yeni-
leceği kesin... Fakat Fransa kimsenin aşağılanmasını istemez.

“Bugün Lord Curzon birleşmeye çağırıyor. Olumlu yanıt verelim. Aynı çağırımı biz yaparken Manş’ın öte yanından bize yanıt verilip verilmediğini araştırmayalım. 1914’de çağırımıza cevap verildi ya, yeter. Biz ancak dayanışma günlerini anımsarız(..)”⁴⁷

Lyon Républicain’e göre de, “dostlarının çıkarları Fransa’nın da çıkarlarıdır ve Fransa, dünkü düşmanını sevindirmek için bu çıkarları feda edemez.”⁴⁸

4. Barışın Müttefiklerce I. Dünya Savaşının tasfiyesi gibi ele alınmak istenmesi

Atatürk, *Nutuk*’ta der ki: “Lausanne sulh masasında mevzubahis edilen mesail üç-dört senelik yeni devreye ait ve münhasır kalmıyordu. Asırlık hesaplar rüyet olunuyordu. Bu kadar eski, bu kadar karışık, bu kadar mülevves (pis) hesapların içinden çıkmak o kadar basit ve kolay olmayacaktı.”⁴⁹

Gerçekten Müttefikler Lausanne Konferansına Türkiye’ye I. Dünya Savaşının yenik devleti gibi davranmak ve onun o andaki galip durumunu nazara almamak düşüncesiyle gitmek istiyorlardı. İnönü anılarında bu noktaya değinmektedir: “Biz 1918 mağlubiyetini üzerimize almıyorduk. Galip devletler, 1918 galipleri durumunda ısrar etmek istiyorlardı. Bu şartlar altında Konferans toplandı. Sırası geldikçe ben baş murahhas olarak, Mudanya Mütarekesinden buraya geldiğimi söyledim. Lord Curzon ise, bana, Mondros Mütarekesini hatırlatmaya çalışırdı. Mesele, aramızda hallolunmadan, ihtilâflı kalırdı.”⁵⁰

⁴⁷ *Le Matin*, 14 Novembre 1922, s. 1.

⁴⁸ *Lyon Républicain*, 19 Novembre 1922, s. 1.

⁴⁹ Atatürk, *Nutuk*, C. 2, İstanbul, 1962, s. 701-702.

⁵⁰ İnönü, *Önsöz* (Meray, age).

Kasım 1922'de Fransız basını da Türkiye'nin son zaferlerinden çok 1918 mağlubiyetinden söz etmiştir. Bu inceleme içinde, yukarıdaki bazı alıntılarda bu konuda örnekler hatırlanacaktır. Son bir örneği *Le Matin*'den verelim: "Lausanne'dan umulan barış yalnızca yenik Yunanistan ile değil, fakat yenilmemiş Müttefiklerle imzalanacaktır."⁵¹

*

20 Kasım 1922'de Konferansın açılması ile bu incelememiz son bulmaktadır. Konferans boyunca ve daha sonraki dönemde Fransız kamuoyunun tutumunu ortaya koymak ayrı araştırmaların konusudur.

Fakat, Konferansın ilk on günü sonunda, Rennes kentinde yayınlanan büyük bölge gazetesi *L'Ouest - Eclair*'de S. Lep imzasıyla çıkan bir yazıdan burada söz etmekle konumuzu taşımış sayılmayız. Fıkra yazarı olan S. Lep, 30 Kasım tarihli gazetede (s. 1, sütun 2) "Lausanne Konferansında" başlığı altında bir fıkra yayınlamıştır. Argo kelime ve deyimlere yer verilerek kaleme alınmış bu fıkra bir çok yönlerden ilginçtir. Kamuoyu araştırmacıları için bu tür fıkra ve yazıların değeri çoktur. Denebilir ki, bunlar ciddi, kuru başyazılardan daha fazla kamuoyunu etkiler ve onlardan daha içtenlikle ve renkli biçimde kamuoyunun düşünce, duygu ve eğilimlerini açığa vururlar. Kamuoyu araştırmacıları bu tür yazıları titizlikle aramalı ve değerlendirmelidirler.

S. Lep'e göre, Konferansın biri açıkta, öteki kuliste geçen iki yönü vardır:

A ç ı k t a :

"Nazik ziyaretler, içten gelen konuşmalar, oturumlarda insanı etkileyici nutuk atmalar:

'Doğu meselesini, insanlar arasında ebedî barışı sağlayacak biçimde çözmek...

'Hukukun kuvvete karşı zaferi...

'Irkların hür biçimde gelişme hakkı...

'Halkların kendi iradeleri ile mukadderatlarını tayin hakkı...

'Vay söyleymiş, vay böyleymiş' ağız dolusu laf...

⁵¹ *Le Matin*, 7 Novembre 1922, s. 1.

K u l i s t e :

“Yunanlılar – 1913 sınırını kabul etsek? Mecburuz. Ama bekleyin hele, en güçlü biz olunca...”

“Türkler – İyi ama, bize Batı Trakya’yı vermezlerse, biz de alırız.

“Bulgarlar – Ya biz? Kazın ayağı öyle değil! Batı Trakya’da bizimkiler Türklerden kalabalık.

“Ruslar – Bize göre halklar kardeştir. Ama önce Rusya! Karadeniz’den çıkış için, fırsat bulunca İstanbul’a el atacağız.

Fransızlar – Pekâlâ! Ankara okullarında Fransızca öğretimini istemiyor. Bu heriflere (saligauds) yardım etmenin dersini aldık.

“Amerikalılar – Eğer İngiltere Musul petrollerine tek başına konmak istiyorsa yanlıyor.

“İngilizler – Sam amca pek küstah! Kendimizi tehlikeye atarak, Türkleri uyutup petrolü ele geçirmemize ses çıkarmıyor, ama bu iş bitince pastadan pay isteyecek. Zırnık alamaz, görürüz.”

Yazar, açıkta ve kuliste bu söylenenlerden sonra “kamuoyunun sağduyusu”na şunları söyletiyor:

“Kamuoyunun sağduyusu – Temelde her şey, bir halkın en güçlü olmasına dayanmakta. Eğer o böyle değilse, haklı olmak pek işe yaramıyor.”⁵²

SONUÇ VE ÖZET

1920’lerden itibaren giderek Türkiye lehinde bir tutum takınan Fransız kamuoyu, Türk Kurtuluş Savaşının son zaferini Fransa’nın ve adaletin zaferi olarak değerlendirmişti. Fakat kamuoyu birkaç hafta sonra Kasım 1922’de Lausanne Konferansı öncesi, ani bir değişme ile tamamen Türkiye’ye karşı bir tutum takındı ve bu durum Konferansta Fransa Hükümetinin izleyeceği politikayı ve Müttefiklerin tutumlarını geniş ölçüde belirledi. Bu dönüşün bazı temel nedenleri vardır:

⁵² *L'Ouest - Eclair*, 30 Novembre 1922, s. 1.

1. *Türkiye'ye karşı olan propagandaların etkisi*

Türk zaferinden hemen sonra Türkiye'ye karşı propagandalar eylemlerini daha da artırmışlar ve yeni konuları ustaca işleyerek Fransız kamuoyunu kazanma yolunda başarı göstermişlerdir. Özellikle İngiltere'nin desteklediği bu propagandaların üç amacı vardı: a) Fransa ile Türkiye'nin arasını açmak ve Fransa'yı Türkiye'ye karşı kıskırtmak, b) Fransa ile İngiltere'nin arasının açılacağı şeklinde Fransa'ya şantaj yapmak, c) T B M M ve Hükümetini aşırılık yanlısı, güvenilemez, fanatik, kendisiyle anlaşamaz, yabancı düşmanı olarak göstermek.

2. *Fransa'nın Alman sorununda İngiltere'nin desteğine ihtiyaç duyması*

Fransa, Almanya'ya savaş tazminatı ödettilmesi için ve barış antlaşmasındaki öteki hükümlerin uygulanmasını sağlamak için İngiltere'nin desteğine muhtaçtı. Gittikçe önemli bir sorun haline gelen bu konuda Fransız kamuoyu bu desteği kazanabilmek amacıyla Doğuda İngiltere'ye ödünler vermek gerektiğine inanmıştı.

3. *İngiltere ve Yunanistan'da liderlerin değişmesi*

Fransız kamuoyunda uyandırdıkları nefret yüzünden kamuoyunun Türkiye lehine evrim göstermesinde etkili olan Lloyd George ve Kral Konstantin'in Türk zaferi sonunda düşmeleri kamuoyunun öç duygularını tatmin etmiş, onların yerine yeni ve Fransa'ya sempati gösteren liderler geçtiği için kamuoyunun İngiltere ve Yunanistan'a karşı olma nedenlerinden biri daha ortadan kalkmıştır.

4. *Barışın Müttefiklerce I. Dünya Savaşının tasfiyesi gibi ele alınmak istenmesi*

Barış Konferansında, Türkiye'nin karşısındaki Devletler arasında masaya oturması doğal olan Fransa, Konferanstan gerek kendisi gerek dostları açısından en kazançlı biçimde çıkabilmek için Konferansı bir Türk yenilgisinin tasfiyesi gibi değerlendirmeye gitmiştir. Kasım 1922'de Fransız kamuoyunun artık taze Türk zaferini değil, 1918 yenilgisini anımsamasının nedeni budur.

RESUME

L'OPINION PUBLIQUE FRANÇAISE A LA VEILLE DE
LA CONFERENCE DE LAUSANNE

A partir de 1920 on constate un revirement de l'opinion publique française en faveur de la Turquie, revirement qui s'accroît avec le temps, à telle enseigne que l'opinion publique française en vint à considérer la victoire turque de Septembre 1922 comme une victoire française et comme celle de la justice. Cependant, quelques semaines plus tard, en Novembre, à la veille de la Conférence de Lausanne, l'opinion publique française a fait de subites volte-face et pris une attitude très hostile à la Turquie. Cela a joué un rôle important dans la détermination de la politique française et celle des puissances alliées en ce qui concerne la Conférence.

Comment expliquer cette nouvelle attitude, à première vue déconcertante, de l'opinion publique française? Elle tient à un certain nombre de raisons qu'on peut résumer comme suit:

1. L'activité des propagandes contre la Turquie: Les diverses propagandes contre la Turquie, après un temps de silence, s'étaient remises à l'oeuvre à l'approche de la Conférence avec plus d'intensité que jamais, en produisant une série de nouvelles tendancieuses, habilement montées. Ces propagandes visaient à atteindre trois buts: a) Brouiller la France et la Turquie, b) Faire du chantage à la France, en laissant entendre que ses relations avec l'Angleterre pourraient se détériorer, c) Présenter l'Assemblée et le Gouvernement d'Ankara comme des institutions hautement "fanatiques", "xénophobes", "intraitables", "irresponsables".

2. La nécessité où se trouvait la France d'obtenir le soutien anglais contre l'Allemagne: Celle-ci refusait de payer les indemnités de guerre, et les Français étaient d'avis qu'il faudrait faire des concessions à l'Angleterre en Orient en échange de son soutien pour mettre l'Allemagne à la raison. Un journal français écrivait: "Si nous avons en Orient des intérêts matériels et moraux considérables, qui doivent être à tout prix sauvegardés, la question vitale d'où l'avenir de notre pays dépend est celle des réparations. Il est grand temps qu'elle soit résolue. Elle ne peut l'être, d'une manière satisfaisante, qu'après un accord avec l'Angleterre. La Conférence de Lausanne pourrait servir de préface à cet accord."

3. Le changement de leaders en Angleterre et en Grèce: La turcophilie de l'opinion publique française tenait, en partie, à son antipathie pour Lloyd George et le roi de Grèce, Constantin. Ceux-ci ayant disparu après la victoire turque, la turcophilie de l'opinion publique a perdu une de ses raisons d'être.

4. La tendance des Alliés à considérer la Conférence de Lausanne comme devant clore la première guerre mondiale: La France se rangeait, malgré tout, parmi les adversaires de la Turquie. L'opinion publique française, pour pouvoir tirer le plus de profits des négociations, a cru bon de mettre l'accent sur la défaite ottomane de 1918. Les journaux soulignaient que la Turquie était "l'ennemi vaincu d'hier". Un grand journal écrivait: "La Turquie veut arriver à Lausanne après avoir fait table rase du passé. C'est une attitude imprudente, car elle risque de faire l'unanimité contre elle. La paix espérée de Lausanne ne doit pas être signée seulement avec la Grèce vaincue, mais aussi avec les Alliés, qui ne sont pas battus."

La Conférence de Lausanne

Le Turc. — Permettez, permettez, je ne veux pas qu'on nous enlève les bénéfices de notre victoire... nous ne sommes pas des Français !

Lausanne Konferansı

Türk. — Müsaade edin, müsaade edin, zaferimizin ürünlerinin elimizden alınmasını istemem... biz Fransızlar değiliz !

(La Croix, 29 Novembre 1922, s. 1)

